

ПАТТЕРНИ ОСОБИСТОСТІ, ГОТОВОЇ ДО ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗМІН

У статті наводяться емпіричні дані щодо розкриття сукупності рис особистості, які обумовлюють готовність особистості до психологічних змін. Аналізовано факторні моделі рис особистості з різною психологічною готовністю до змін. Описано психологічні портрети осіб, психологічно готових і неготових до змін. Виявлено, що профіль факторної структури рис особистості в осіб, які виявили готовність до психологічних змін, характеризується сукупністю факторів, що позначили взаємозв'язки інтелектуального блоку (мрійливість, радикалізм), комунікативного блоку (відкритість, сміливість, прямотинійність, незалежність), емоційного блоку (нефрустрованість). Профіль факторної структури рис особистості в осіб, які виявили неготовність до психологічних змін, характеризується сукупністю факторів, які розташувалися в межах статистичної норми, окрім певних факторів, що позначили взаємозв'язки комунікативного блоку (підозрілість, незалежність).

Ключові слова: особистість, готовність до змін, психологічна готовність до змін, факторна модель рис особистості, готової до змін.

Постановка проблеми дослідження. У психології поняття «готовність до змін» розглядається різними авторами в залежності від контексту характеристик особистості та її діяльності, але в цілому її можна узагальнити як особливий психічний стан, що забезпечує високу дієздатність, або як психічний стан, що займає проміжне положення між психічними процесами і властивостями особистості, утворюючи функціональний рівень, на тлі якого розвиваються процеси, необхідні для забезпечення результативності життєдіяльності. Готовність – це настрій особистості на певну поведінку, установка на активні дії, пристосування особистості для успішних дій в певний момент, обумовлені мотивами і психічними особливостями особистості [1,2,4].

Аналіз різних моделей готовності до змін показав, що найбільш вдалим для розуміння суті та структури цього явища є пояснення М. І. Фаермана [5], якому вдалося систематизувати параметри готовності до змін на особистісному, груповому та системному (організаційному) рівнях:

– Особистісний рівень (психологічний) трактується автором як наявність у людини визначеності, чутливості, відповідальності, когнітивної складності (висока креативність і гнучкість мислення), психологічної захищеності, здатності до навчання, реальної активності (дії, вчинки, діяльність), прагнення до нового, розуміння значущості змін, схильність до експериментів тощо;

– Груповий рівень (соціально-психологічний) вказує на соціально-психологічну спільність, міжособистісну взаємодію та взаємовплив, спільність інтересів, мотивів і установок, цінностей і норм, звичаїв і звичок, розчленованість групових ролей, визнання привабливості групи, престижу членів групи, здатність відкрито обговорювати проблеми та групові дії щодо їх розв'язання; здатність до прийняття помилок тощо;

– Системний рівень (організаційний) характеризує інноваційність, відкритість особистості та групи, проактивність управління тощо.

Наш інтерес до цієї проблеми обумовлено вивченням феномену готовності до змін саме на особистісному рівні, а також пошуком паттернів особистості, гіпотетично пов'язаних з ним.

Пристаюючи до власного емпіричного дослідження, ми припустили, що готовність до змін є складним комплексним конструктом, який виникає на певному етапі психологічного процесу змін. Готовність до змін – це категорія суб'єктивної психологічної реальності, яка являє собою активацію ресурсної, мотиваційної, енергетичної сфер психіки. Готовність до змін є, з одного боку, наслідком або результатом орієнтовно-пошукової вольової поведінки – поведінки, що веде до накопичення ресурсів, розширення мотиваційної структури, енергетичного багатства і не завжди сприятливого через свою обмеженість бажаних змін. З іншого боку, є поштовхом або причиною усвідомлення і поведінки, що ведуть до ефективних змін в суб'єктивній та об'єктивній реальностях особистості, тобто до звершень, досягнень, нововведень, розвитку, свободи, збагачення тощо.

Таким чином, саме несформована психологічна готовність (її відсутність) робить пошукову поведінку особистості неефективною, викликає внутрішні опори змінам, видає невірні помилкові стратегії і поведінкові паттерни. Навпаки, сформована або активна готовність розширює поведінкові паттерни, розширює спектр рішень, шляхів досягнення, збагачує мотиваційну сферу особистості.

Мета дослідження: вивчити співвідношення між показниками рис особистості (за моделлю Р. Кеттелла) та компонентами психологічної готовності до змін; дослідити паттерни особистості в осіб з різною готовністю до психологічних змін.

Організація та методики дослідження. У дослідженні взяли участь 50 осіб у віці від 27 до 48 років. У діагностичному обстеженні використовувались стандартизовані психологічні методики, спрямовані на діагностику рис особистості «16F факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла» [3] та показників особистісної готовності до змін, автори методики Ро-

дник, Хезер, Голд і Халом у апробації М. О. Бажанова і Г. Л. Бардіера [6]. У цій статті ми не зупиняємося на розкритті характеристик обраних методик, вони відомі у літературі та доступні для читача. Обробка даних здійснювалась з допомогою комп'ютерної статистичної програми SPSS v.16.0. for Windows. Емпіричні дані зібрані слухачкою відділення перепідготовки кадрів за спеціальністю «Психологія» ПНПУ імені К. Д. Ушинського Н. А. Юргановою.

Виклад основних результатів дослідження.

Для з'ясування співвідношень між показниками рис особистості (за моделлю Р. Кеттелла) та компонентами психологічної готовності до змін проведено кореляційний аналіз. На основі отриманих даних матриці кореляцій побудована плеяда статистично значущих зв'язків. Розглянемо отримані результати, що представлені на рисунку 1.

Візуальний аналіз плеяди підтверджує наявність неоднозначних зв'язків на статистично значимому рівні ($p < 0,05$; $p < 0,01$) практично між всіма показниками, що аналізуються.

Показник особистісної готовності до змін ГЗ1 (пристрасність), який розуміється як енергійність, невтомність, підвищений життєвий тонус, корелює з позитивним полюсом факторів +Е (домінантність), +Н (сміливість), +О (схильність до почуття провини), +Q3 (самоконтроль; сильна воля) і з негативним полюсом факторів -І (твердість), -N (прямолинійність).

Показник ГЗ2 (винахідливість), що розглядається як вміння знаходити виходи зі складних ситуацій, звертатися до нових джерел для вирішення нових проблем, корелює з позитивним полюсом фактору +І (чуттєвість), +Q2 (самодостатність) та негативним полюсом факторів -С (емоційна нестійкість), -L (довірливість), -О (спокійна самовпевненість), -Q1 (консерватизм), -Q3 (недолік самоконтролю).

Показник ГЗ3 (оптимізм), який втілює великі надії, віру в успіх, небажання орієнтуватися на гірший розвиток подій, прагнення фіксуватися не на проблемах, а на можливостях їх вирішення, корелює з позитивним полюсом фактору +Q3 (самоконтроль) та негативним полюсом факторів -С (емоційна нестійкість), -L (довірливість), -Q2 (залежність від групи).

Показник ГЗ4 (сміливість або підприємливість), що трактується як тяга до нового, невідомого, відмова від випробуваного і надійного, корелює з позитивним полюсом факторів +Е (домінантність), +G (свідомість), +M (мрійливість) та з негативним полюсом факторів -С (емоційна нестійкість), -Е (комформність), -Н (сором'язливість), -N (простота), -Q3 (недолік самоконтролю).

Показник ГЗ5 (адаптивність), що передбачає вміння змінювати свої плани і рішення, перебудовуватися в нових ситуаціях, якщо вони цього вимагають, корелює з негативним полюсом фактору -L (довірливість).

Показник ГЗ6 (впевненість), який ґрунтується на вірі в себе, в свою гідність і свої сили, корелює з позитивним полюсом факторів +С (емоційна стійкість), +M (мрійливість), +Q1 (консерватизм) та з негативним полюсом фак-

торів -G (безпринципність), -Н (сором'язливість), -Q2 (комформність), -Q3 (недолік самоконтролю), -Q4 (внутрішня розслабленість).

Показник ГЗ7 (толерантність до двозначності), який базується на спокійному ставленні до відсутності конкретних відповідей, самовладання в ситуаціях, коли суцього, що відбувається, ясна або результат справи непередбачуваний, якщо не визначено цілі та очікування, коли розпочата справа залишається незавершеною, корелює з позитивним полюсом факторів +Н (сміливість) та негативним полюсом факторів -G (висока нормативність), -І (твердість), -О (схильність до почуття провини), -Q4 (внутрішня розслабленість). Загальний показник методики (ГЗ8) корелює з позитивним полюсом фактору +А (відкритість) та з негативними полюсами факторів -С (емоційна нестійкість) і -Q4 (внутрішня розслабленість).

Отримані результати кореляційного аналізу підтверджують загальні закономірності у взаємостосунках між факторами рис особистості та показниками готовності до змін. Будучи складним комплексним конструктом, психологічна готовність в структурі особистості утворює зв'язки з такими психічними особливостями особистості, які забезпечують той функціональний рівень, на тлі якого розвиваються процеси, необхідні для забезпечення результативності життєдіяльності людини. Ймовірно, у цьому і полягає інтегративна роль компонентів психологічної готовності до змін в структурі особистості.

Для з'ясування специфіки рис особистості, що наповнюють факторні структури осіб з різним рівнем психологічної готовності, нами обрано метод «профілів». Перед тим, як перейти до аналізу профілів, що представлені на рисунку 1, зупинимося на поясненні виділення груп випробуваних, які різняться за показниками психологічної готовності до змін. Для диференціювання осіб відносно критерію "психологічної готовності до змін" використовувався метод "процентилі", що дозволяє перевести "сірі" бали методики в стандартні показники. Розрахунок процентилі дозволив статистично виявити три групи випробуваних: до першої групи увійшли 15 осіб, у яких значення загального показника за методикою готовності до змін виявилися в межах від PR75 до PR100 процентилі, до другої групи увійшло 20 осіб, значення загального показника склали від PR0 до PR25 процентилі, і до третьої групи увійшли усі інші 15 осіб, їх результати виявилися в межах від PR26 до PR76 процентилі. У подальшому будуть аналізуватися дані осіб тільки перших двох груп, оскільки їх результати відбивають межі першого і четвертого квартилі нормального розподілу. Результати третьої групи випробуваних нами не розглядаються, оскільки їх значення потрапили в середньостатистичні межі другого і третього квартилі, тобто норми.

Візуальний аналіз профілів наочно демонструє відмінності в конфігурації графіків і розташування факторів особистості відносно середньоарифметичної лінії ряду (5,5 стенів). Також розрахунок t -критерію Ст'юдента підтвердив наявність статистично значущих відмінностей за однойменними факторами в групах, що вивчаються. Статистично достовірні відмінності ($p < 0,01$) виявлені за

факторами: А – відкритість – замкнутість, Н – сміливість – сором'язливість, М – мрійливість – практичність (у бік групи ПГ (max)); L – підозрілість – довірливість, N – витонченість – простота; Q4 – внутрішня напруженість – внутрішня розслабленість (у бік групи ПГ (min)).

Профіль факторної структури рис особистості в осіб, які виявили готовність до психологічних змін, характеризується сукупністю факторів, які входять до інтелектуального блоку: +М (мрійливість), +Q1 (радикалізм); до комунікативного блоку: +А (відкритість), +Н (сміливість), –N (прямолинійність), +Е (незалежність) і до емоційного блоку: –Q4 (нефрустрованість).

Профіль факторної структури рис особистості в осіб, які виявили неготовність до психологічних змін, характеризується сукупністю факторів, які практично всі знаходяться в межах статистичної норми, окрім певних факторів, що позначили взаємозв'язки комунікативного блоку, а саме: +L (підозрілість), +Е (незалежність).

Таким чином, спираючись на статистичні дані профілів, що аналізуються, можна надати психологічні портрети особам, представникам груп, які виявили високий і низький рівень готовності до психологічних змін.

Для осіб з високим рівнем готовності до психологічних змін притаманний високий творчий потенціал, що розкривається у мрійливості, багатій уяві, інтересі до мистецтва, захопленості теоріями. Така особистість характеризується наявністю інтелектуальних інтересів, аналітичною мисленням, що проявляється в експериментаторських здібностях (не довіряє авторитетам, на віру нічого не приймає, все перевіряє, довіряє власному досвіду). У життєдіяльності в такій особистості розкриваються риси характеру, що пов'язані з доброзичливістю, відкритістю, природністю, невимушеністю, добродушністю, довірливістю. У ділових ситуаціях така людина демонструє прямолинійність, повагу до інших, готовність до співпраці і тому легко пристосовується до будь-яких ситуацій. Соціальна сміливість та схильність до ризику забезпечує особистості підприємливі схильності, що можуть проявлятися в імпульсивності в діях, в надмірній активності і навіть авантюристичних рішеннях під час розв'язання проблемних ситуацій. Розвиненість таких рис, як незалежність, напоористість, самовпевненість, незворушність надає можливості особистості адекватно реагувати та обирати поведінку для розв'язання стресових, конфліктних, фрустраційних ситуацій.

Для осіб з низьким рівнем готовності до психологічних змін притаманна висока підозрілість до навколишнього середовища, що проявляється у вигляді внутрішньої напруги, егоцентричності, стриманості у діях і вчинках, у застосуванні широкого репертуару психологічних механізмів захисту. Розвинута висока зарозумілість у таких осіб проявляється у безпідставних ревнощах, заздрості, догматичності, тиранії, що призводить до затримки фокусу уваги особистості на невдачах. Тому, в життєдіяльності вони демонструють нерішучість в своїх вчинках, вимагають від оточуючих нести відповідальність за помилки і проявляють роздратованість, грубість, якщо цього не сталося. Висока потреба у домінуванні в представників цієї групи формує розвиток таких рис особистості, як непоступливість, агресивність, конфліктність, упертість, норовливість, неслухняність, а також в активації потреби в замилюванні.

Висновки. Таким чином, отримані дані підтверджують певне співвідношення у взаємостосунках між факторами рис особистості та показниками психологічної готовності до змін. Вони також дозволяють змістовно наповнити простір між цими категоріями, який простежується у кількості і напрямку зав'язків. Виявлені факторні структури особистості (за Р. Кеттеллом) з різним рівнем готовності до змін характеризуються певною комбінацією показників, що змістовно відтворюють ресурси та властивості, що ведуть до ефективних змін суб'єктивної та об'єктивної реальності особистості (до звершень, досягнень, нововведень, розвитку, свободи, збагачення тощо). Профіль факторної структури рис особистості в осіб, які виявили готовність до психологічних змін, характеризується сукупністю факторів, що позначили взаємозв'язки інтелектуального блоку (мрійливість, радикалізм), комунікативного блоку (відкритість, сміливість, прямолинійність, незалежність), емоційного блоку (нефрустрованість). Профіль факторної структури рис особистості в осіб, які виявили неготовність до психологічних змін, характеризується сукупністю факторів, які розташувалися в межах статистичної норми, окрім певних факторів, що позначили взаємозв'язки комунікативного блоку (підозрілість, незалежність).

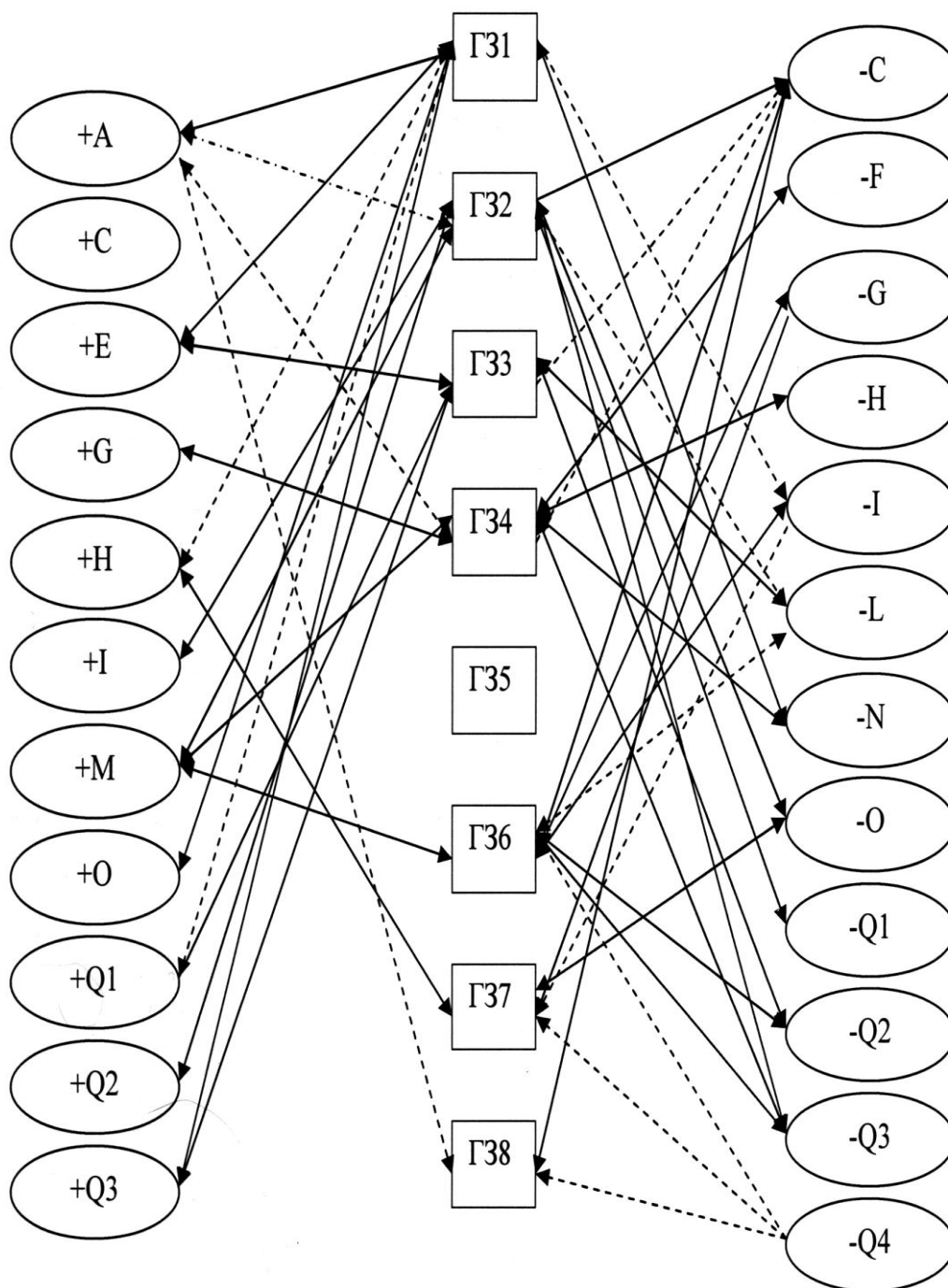

Рис. 1. Кореляційна плеяда зв'язків між факторами особистості (за Р. Кеттеллом) та показниками психологічної готовності до змін

Примітка: 1) фактор А - відкритість - замкнутість; В - розвинене мислення - обмежене мислення; фактор С - емоційна стабільність - емоційна нестійкість; фактор Е - незалежність - податливість; фактор F - безпечність - заклопотаність; фактор G - свідомість - безпринципність; фактор Н - сміливість - сором'язливість; фактор I - чуттєвість - твердість; фактор L - підозрілість - довірливість; фактор М - мрійливість - практичність; фактор N - витонченість - «простота»; фактор О - схильність до почуття провини - спокійна самовпевненість; фактор Q1-радикалізм - консерватизм; фактор Q2 - самостійність - залежність від групи; фактор Q3 - самоконтроль; сильна воля - недолік самоконтролю; індіферентність; фактор Q4 - внутрішня напруженість-внутрішня розслабленість; 2) Г31 – пристрасність, Г32 – винахідливість, Г33 – оптимізм, Г34 – сміливість, підприємливість, Г35 – адаптивність, Г36 – впевненість, Г37 – толерантність до двозначності, Г38 – загальний показник; 3) * p <0,05; ** p <0,01

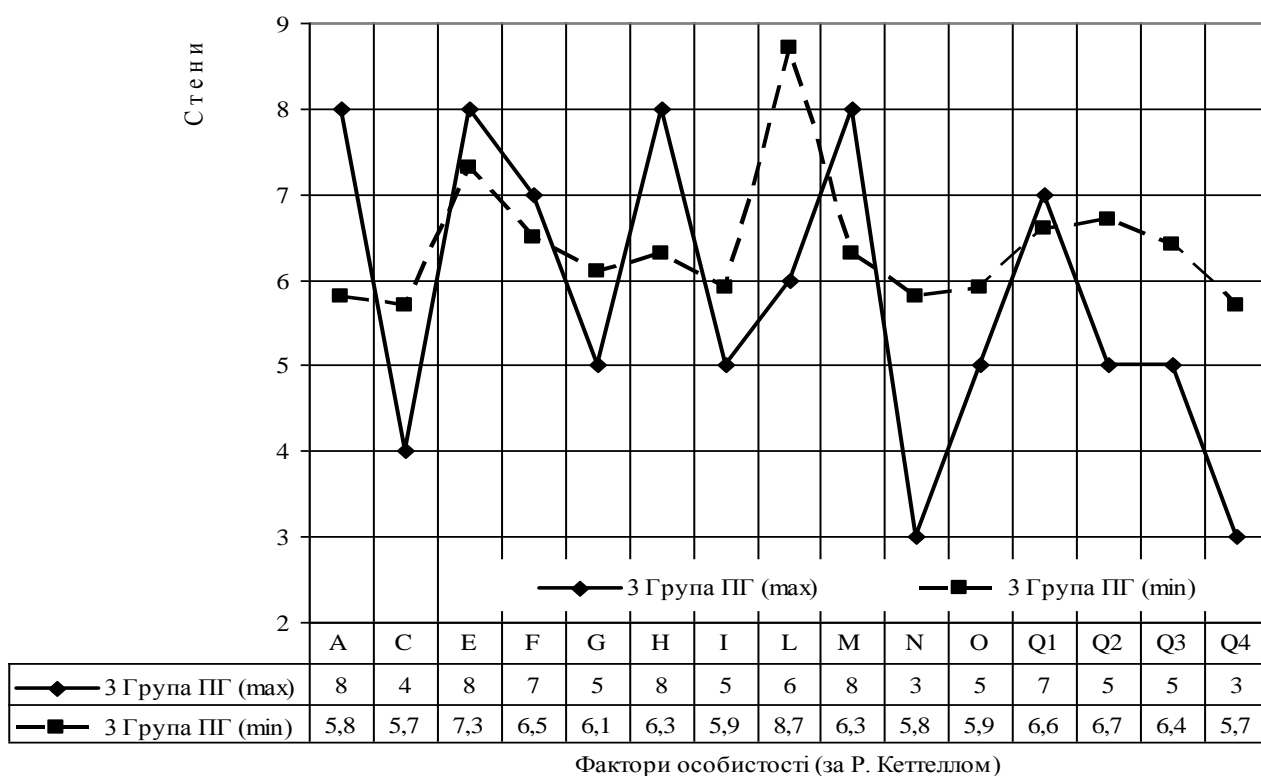

Рис. 1. Профілі факторів особистості з різним рівнем психологічної готовності до змін

Примітка: 1) фактор А - відкритість - замкнутість; фактор С - емоційна стабільність - емоційна нестійкість; фактор Е - незалежність - податливість; фактор F - безпечність - заклопотаність; фактор G - свідомість - безпринципність; фактор Н - сміливість - сором'язливість; фактор І - чуттєвість - твердість; фактор L - підозрілість - довірливість; фактор М - мрійливість - практичність; фактор N - витонченість - простота; фактор О - схильність до почуття провини - спокійна самовпевненість; фактор Q1-радикалізм - консерватизм; фактор Q2 - самостійність - залежність від групи; фактор Q3 - самоконтроль; сильна воля - недолік самоконтролю; індіферентність; фактор Q4 - внутрішня напруженість-внутрішня розслабленість; 2) показник ПГ (max) – група осіб з високим рівнем психологічної готовності до змін, ПГ (min) - група осіб з низьким рівнем психологічної готовності до змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. — Мн.: БГУ, 1978. — 182 с.

2. Леонтьев Д. А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д. А. Леонтьев // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ имени М.В. Ломоносова. Вып. 1 / под ред. Б. С. Братуся, Д. А. Леонтьева. — М.: Смысл, 2002. — 280 с.

3. Практическая диагностика. Методики и тесты: Учебное пособие / под ред. Д. Я. Райгородского. — Самара: Издательский дом «БАХРАХ», 1998. — 672 с.

4. Рудик П. А. Психология: Учебник для институтов физической культуры / П. А. Рудик. — М.: ФиС, 1976. — 214 с.

5. Фаерман М. И. Комплексный социально-психологический подход к предупреждению сопротивлений нововведениям персонала (на примере организаций малого и среднего бизнеса): Автореф. ... канд. психолог. Наук / М. И. Фаерман. — Ярославль, 2007. — 24 с.

6. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. — М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. 490 с.

REFERENCES

1. Dyachenko, M. I., & Kandybovich, L. A. (1978). *Psikhologicheskie problemy gotovnosti k deyatel'nosti* [Psychological problems of readiness for activity]. Minsk: BGU [in Russian].

2. Leontyev, D. A. (2002). *Lichnostnoe v lichnosti: lichnostnyy potentsial kak osnova samodeterminatsii* [Personal in personality: personality potential as the basis

of self-determination]. *Uchenyye zapiski kafedry obshchey psikhologii MGU imeni M. V. Lomonosova – Scientific notes of the General psychology Department of the M. V. Lomonosov Moscow State University*, Volume 1. Moscow: Smysl [in Russian].

3. Raygorodskiy, D. Ya. (Eds.). (1998). *Prakticheskaya diagnostika. Metodiki i testy: Uchebnoe posobie*

[*Practical diagnosis. Methods and tests: textbook*]. Samara: Izdatelskiy dom "BAKhRAKh" [in Russian].

4. Rudik, P. A. (1976). *Psikhologiya: Uchebnik dlya institutov fizicheskoy kultury [Psychology: Textbook for institutes of physical culture]*. Moscow: FiS [in Russian].

5. Fayerman, M. I. (2007). Kompleksnyy sotsialno-psikhologicheskiy podkhod k preduprezhdeniyu soprotivleniy novovvedeniyam personala (na primere organizatsiy malogo i srednego biznesa) [Complex social-

psychological approach to the prevention of the staff resistance to the innovations (on the example of small and medium business)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Yaroslavl [in Russian].

6. Fetiskin, N. P., Kozlov, V. V., & Manuylov, G. M. (2002). *Sotsialno-psikhologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malyykh grupp [Socio-psychological diagnosis of personality and small groups development]*. Moscow: Izd-vo Instituta Psikhoterapii [in Russian].

И. В. Брынза

ПАТТЕРНЫ ЛИЧНОСТИ, ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ГОТОВОЙ К ИЗМЕНЕНИЯМ

В статье приводятся эмпирические данные по раскрытию совокупности черт личности, обуславливающих готовность личности к психологическим изменениям. Анализируются факторные модели черт личности с разной психологической готовностью к изменениям. Описаны психологические портреты лиц, психологически готовых и не готовых к изменениям. Выявлено, что профиль факторной структуры черт личности у лиц, проявивших готовность к психологическим изменениям, характеризуется совокупностью факторов, которые обозначили взаимосвязи интеллектуального блока (мечтательность, радикализм), коммуникативного блока (открытость, смелость, прямолинейность, независимость), эмоционального блока (нефрустрированность). Профиль факторной структуры черт личности у лиц, проявивших неготовность к психологическим изменениям, характеризуется совокупностью факторов, которые расположились в пределах статистической нормы, кроме определенных факторов, которые обозначили взаимосвязи коммуникативного блока (подозрительность, независимость).

Ключевые слова: личность, готовность к изменениям, психологическая готовность к изменениям, факторная модель черт личности готовой к изменениям.

I. V. Brynza

PATTERNS OF THE PERSONALITY, WHO IS PSYCHOLOGICALLY READY FOR CHANGES

The article presents the empirical background of elucidation of the personality traits set that lead to the individual readiness for psychological changes. It is established that the readiness for changes is an aggregated complex that occurs at some stage of the process of the psychological change. From the perspective of the integrative process, the readiness for changes is a category of subjective psychological reality as well as the activation of the resource, motivation, energy of mind, not being a direct mechanism of behavioral patterns or a willpower product. On the contrary, the readiness for changes, on the one hand, is the result of orientational searching and volitional behavior, the behavior leading to the accumulation of resources, the expansion of the motivational structure, and the abundance of energy, not always favorable because of the limitations of the changes. On the other hand, it stimulates or causes the awareness and the behaviors that lead to effective changes in subjective and objective reality of the individual, the accomplishments, achievements, innovations, development, freedom and wealth accumulation. The immature psychological readiness (its lack thereof) makes volitional searching behavior ineffective, causing the internal resistance to changes and provides wrong strategies and behavioral patterns. On the contrary, formed or active readiness extends behavioral patterns, expands the range of solutions and the ways to achieve them, enriches the motivational sphere, etc. The obtained results of the correlation analysis confirm the general patterns in relations between the factors of personality traits and measures of readiness for changes. They also allow content to fill the space between these categories seen in a great number of relationships directions. The identified factors of the structure of personalities with different levels of readiness for changes are filled with some combination of indicators that meaningfully reflect the resources and properties that lead to effective changes in subjective and objective reality of the individual (to the accomplishments, achievements, innovations, development, freedom, wealth accumulation, etc.). The profile of the factorial structure of personality traits in individuals, who have demonstrated the readiness for psychological changes, is characterized by a combination of factors that have marked the relationship between the intelligence block (reverie, radicalism), the communication block (openness, courage, straightforwardness, independence) and the emotional block (absence of frustration). The profile of the factorial structure of personality traits in individuals, who haven't demonstrated the readiness for psychological changes, is characterized by a set of factors that occur within the statistical norm, except for certain factors that have marked the interrelationship of the communication block (suspicion, independence).

Keywords: personality, readiness for changes, psychological readiness for changes, factor model of patterns of the personality, who is ready for changes.

Подано до редакції 04.08.14